

ביאורים

המלך מעלה בפני החבר את שאלת 'הגזרה והבחירה' (בשונה משאלת 'הידיעה והבחירה', המופיעה בהמשך), המציבה קושיה אמונית בנוגע לבחירה החופשית. מצד אחד, היהדות מאמינה בהשגחת ה' על העולם-הכול מאת ה'. מצד שני, היהדות מכריזה על הבחירה החופשית של האדם, כלומר, האדם הוא האחראי הבלעדי למעשיו, והתוצאות של התנהגותו תלויות רק בו. לדעת המלך, גם החבר יסכים שאין מנוס מלהתמודד עם שאלה זו, כיוון שהיא מעלה סתירה הגיונית שמטרידה כל אדם מאמין, ויש לה השלכה מעשית על כל התנהגות האדם. החבר מציג שתי דרכים אפשריות להתמודד עם הסתירה:

א. צמצום המשמעות של הבחירה החופשית. דעה זו מקבלת את המונח 'השגחת ה' כמות שהוא-ה' משיגח באופן ישיר ומוחלט על כל הנעשה בעולם. אם כן לבחירה של האדם אין השפעה של ממש על מה שיתרחש, היות שרק ה' קובע בסופו של דבר את המציאות. החבר מוכיח שגם הדוגלים בדעה זו לא מאמינים בה בלב שלם, כיוון שהיא מובילה בהכרח למסקנה שאין שום תועלת ברכישת כלי נשק לקראת יציאה לקרב, או בהצטיידות במצרכי מזון לקיום הגוף, אולם בשעת מבחן, כשהם עומדים בפני סכנה קיומית כמו רעב או מלחמה, הם יעשו כל מאמץ כדי לשמור על עצמם. מאחר שדעה זו אינה עומדת במבחן המציאות, אין טעם לדון בה.

ב. העמקה במושג 'השגחת ה'', כך שהוא לא ישלול את משמעות הבחירה האנושית, אלא ילווה אותה. בדרך זו בוחר החבר כדי ליישב את הסתירה, ומעלה הוא פורס משנה רוחנית סדורה, שמסבירה בהרחבה כיצד ה' משיגח על עולמו.

המפתח להבנה הוא חלוקה יסודית בין שני סוגי השגחה: א. 'השגחה ישירה', כלומר פעולה אלוהית טהורה שלא תלויה בגורמי הטבע כגון יצירת חוקי הטבע עצמם או מעשי נסים שפורצים את גבולות הטבע. ב. 'השגחה עקיפה', כלומר פעולה אלוהית דרך אמצעים וכוחות שונים שמתווכים בינה לבין העולם, כגון פעולה כימית של שריפת עץ על ידי האש. ה' לא שרף את העץ, אלא יצר חוקיות כזו שתגרום לאש לשרוף את העץ.

הרחבות

שתי גישות ביחס לחקירות שכליות כביס לאמונה

אתה מתנגד לחקירה בזה. לאורך כל הספר אנו רואים שהחבר נמנע מראיות ומחקירות שכליות כיסוד לאמונה, ומבסס אותה על המסורת ועל המופתים. ריה"ל טוען שיש חיסרון בהוכחות שכליות, שכן רבים בהם הספקות וחילוקי הדעות, ולרוב הטענות אין הוכחה חותכת [מאמר ראשון יג]. לעומתו, הרמב"ם, בספרו 'מורה הנבוכים', דוגל בהוכחות שכליות כיסוד לאמונה. וכך כותב הרמב"ם: "וכשיהיה האיש שלם... יגיע למדרגה שיאמין בדעות האמתיות ההם בדרכי האמונה האמיתית, אם במופת (הוכחה חותכת) במה שאפשר בו מופת, או בטענות החזקות במה שאפשר..."

האם יש לאדם בחירה חופשית?

בשאלת הגזרה והבחירה. בניגוד לגישתו של הכוזרי, שתבאר בהמשך, הגורסת כי אין סתירה בין הבחירה החופשית של האדם לידיעה האלוהית את העתיד להיות, קיימות גישות שונות של גויים ביחס לסוגיה:

שיטת הפילוסופים - גורסת כי אין לאלוה ידיעה בדברים הקורים בעולם הזה. "וכן הוא (האלוה) נעלה אצל הפילוסופים מידיעת הפרטים מפני שהם משתנים עם העיתים, ואין בידיעת אלוהים שינוי" [מאמר ראשון, א].

שיטת האשרעיה - טוענת, שאין לאדם בחירה חופשית אלא הכול נגזר על ידי האלוה. [שיטה זו הובאה במורה נבוכים א, לד, שמונה פרקים לרמב"ם ח].

ריה"ל דוחה את גישות אלה, ובהמשך המאמר תתברר שיטתו.

שאלות לדין

הכוזרי אומר שעל שאלתו יש לענות מהניסיון/הבירור האישי ולא ממה ששומעים מאנשים אחרים. מהו היחס הנכון בין הבירור האמוני האישי לבין הלימוד מספר ומרבו?

בלשון פשוטה, העיסוק ב"סיבות" הוא בעצם "המדע". מה היחס שצריך להיות בין המדע לאמונה?

מאמר חמישי

ט **אמר הכוזרי**: זה מספיק למזפרת. ואין ספק שזה אשר הזפרת בענין הנפש והשכל ואלה האמונות, אמןם הוא מעתק מזכר מה שאמרו זולתה, ואני איני מבקש אלא טעמך ואמונתך, וכבר אמרת לי כי אתה מתנגד לחקירה בזה והדומה לו. אך אני סבור שאין לך מנוס מן החקירה בשאלת הגזרה והבחירה, הואיל והיא שאלה מעשית, ואם פן אמר לי דעתך בה.

כ **אמר החבר**: לא יכחיש טבע האפשרי אלא עקש, מתנפח, אומר מה שאינו מאמין בו, לפי שאתה רואה מהתפוננותו למה שהוא רוצה בו או חושש מפניו, מה שמונה לך שהוא מאמין שהדבר אפשרי ותועיל בו ההתפוננות. ואלו היה מאמין שהוא הכרחי, היה נכנע, ולמשל לא היה מתפונן בכלי נשק לקראת אויבו ולא במזון לרעבונו. ואם יטען שזאת ההתפוננות מכרחת גם היא למי שמתפונן, ועזיבת ההתפוננות מכרחת למי שאינו מתפונן, הרי כבר הודה בסבות האמצעיות, ושבהן קיים המאחרות, והוא יפגע ברצון בכלל הסבות האמצעיות. ואם יהיה ישר ולא יתעקש יודה כי ימצא עצמו שהרשות נתונה לו לעשות כרצונו בדברים האפשריים לו, אם ירצה יעשה ואם ירצה יעזב. ואין באמונה הזאת הוצאת דבר מדין ה' יתעלה, אלא הפל שב אליו באפנים שונים, כמו שאבאר.

אמר, כי כל העולמים מיחסים אל העלה הראשונה בשני אפנים: או בפנייה הראשונה, או על דרך השתלשלות. משל האפן הראשון, הסדור והעריכה הנראים בבעלי החיים ובצמחים ובגלגלים, אשר לא יתכן למשפיל המתבונן שייחסהו למקרה, אלא לכוננת עושה חכם, מניח כל דבר במקומו ונותן לו חלקו. ומשל השני, שרפת האש הזאת, למשל, את בול העץ הזה. כי האש גוף עדין, חם, פועל, ובול העץ גוף נקבוי נפעל, ומדרך העדין הפועל שיעפעל ננפעלו, והחם היבש שייחמם ויכלה לחיות הנפעל עד שיתפרדו חלקיו. וסבות הפעולות האלה וההפעולות האלה אם תבקשן לא תרחק ממה שהגתה, ואפשר שתמצא סבות סבות עד שתגיע אל הגלגלים, ואחר פן אל עלות הגלגלים, ואחר פן אל העלה הראשונה, ובצדק אמר האומר כי הכל בגזרת ה' יתעלה, ובאמת אמר אחר: בבחירה ובמקרה, מבלי שיהרג דבר מזה מגזרת ה'.

שאלת הגזרה והבחירה

דעות הבחירה

ההשתלשלות

